

Julieta Gaztañaga

UNIVERSITAT DE BUENOS AIRES I CONSELL NACIONAL D'INVESTIGACIONS CIENTÍFIQUES I TÈCNiques (CONICET), ARGENTINA.

Doctora en Antropologia. Investigadora adjunta del CONICET, professora de grau i postgrau (UBA i IDES-IDAES/UNSAM) d'Antropologia Política i Teoria Clàssica. Especialista en l'estudi de processos estatals, valors polítics i creativitat social. Va realitzar etnografia sobre treball polític professional i militant, campanyes i eleccions, integració regional a l'Argentina i el Brasil i polítiques públiques d'infraestructura. Actualment investiga la sobirania i l'independentisme basc

Política i imaginació: els reptes del sobiranisme basc actual

Una anàlisi antropològica en clau etnogràfica

“... *imagination and creativity are always the ultimate source of power.*”

David Graeber (2009, p. 505)

Introducció

A mitjan octubre del 2019, el moviment Gure Esku Dago¹ va presentar el manifest *Askatasuna konponbide politikoaren alde* (Llibertat, per una solució política) a les instal·lacions del Kursaal, a la ciutat de Sant Sebastià (Donostia), en el marc d'un esdeveniment organitzat amb molta diligència i amb el suport de diversos agents polítics, socials, culturals i sindicals bascos, units pel desacord amb la

sentència contra el *procés català* i en suport a les mobilitzacions populars a Catalunya, després de què el Tribunal Suprem espanyol condemnés amb penes d'entre 9 i 13 anys de presó els líders catalans per delictes de sedició, malversació de cabals públics i desobediència. El manifest, llegit en espanyol i en basc pels portaveus del moviment, va tenir quatre eixos clars. El primer, un d'importantment pràctic: convocar una “manifestació ciutadana” el dissabte següent amb el lema *Erreferenduma ez da delitua. Askatasuna* (El referèndum no és delictu. Llibertat). El segon, fer una denúncia “davant de la injusta,

1

Si bé sempre se'l denomina en basc, en castellà es tradueix com “És a les nostres mans”. A partir del 2019, el moviment es va rebatejar com a Gure Esku, a seques.

L'article busca contribuir al coneixement de l'independentisme contemporani des de l'estudi antropològic de la relació entre imaginació i política. S'argumenta que aquest abordatge permet descentrar el nacionalisme com a marc interpretatiu i incorporar l'estudi de la producció social de totalitats socials rellevants per als actors que, en aquest cas, interpel·len el guió entre Estat i nació. A través d'un enfocament i una metodologia de tipus etnogràfic, desenvolupa el cas del moviment Gure Esku Dago, sorgit al País Basc el 2013 amb la consigna d'instal·lar el dret a decidir.

El artículo busca contribuir al conocimiento del independentismo contemporáneo desde el estudio antropológico de la relación entre imaginación y política. Se argumenta que dicho abordaje permite descentrar al nacionalismo como marco interpretativo e incorporar el estudio de la producción social de totalidades sociales relevantes para los actores que, en este caso, interpelan al guion entre Estado y Nación. A través de un enfoque y metodología de tipo etnográfico, desarrolla el caso del movimiento Gure Esku Dago, surgido en el País Vasco en 2013 bajo la consigna de instalar el derecho a decidir.

The article seeks to contribute to the knowledge of contemporary independentism through the anthropological study of the relationship between imagination and politics. It argues this approach allows decentralizing nationalism as an interpretive framework, thus to incorporate the social production of social totalities relevant to actors themselves who, in this case, challenge the hyphen between the State and the Nation. Through an ethnographic approach, it develops the case of the Gure Esku Dago, a movement that emerged in the Basque Country in 2013 under the motto of fostering the right to decide.

arbitrària i desproporcionada” condemna. El tercer, marcar un diagnòstic crític: “observem amb preocupació signes de criminalització del dret de manifestació, de la llibertat d’expressió, del dret a la protesta, del dret a votar, del dret d’autodeterminació i del dret a decidir”. I, finalment, interpel·lar l’Estat espanyol sobre el fet de “deixar de banda les vies d’excepció judicials i repressives” i, en canvi, afavorir “una negociació política per encarrilar i resoldre la qüestió catalana”. No era la primera manifestació de solidaritat amb el procés català ni en seria l’última. De fet, des de la seva creació l’any 2013, Gure Esku ha sostingut vincles estrets amb Òmnium Cultural, l’Assemblea Nacional Catalana (ANC) i la Candidatura d’Unitat Popular (CUP), i ha ratificat sistemàticament el plantejament del “dret a decidir”, igual com en el manifest: “Decidir el futur a través d’un referèndum és un dret democràtic”.²

Esdeveniments d’aquest tipus expressen el context dramàtic en què els moviments sobiranistes democràtics i progressistes es posicionen i busquen tenir influències davant dels estats nacions que els contenen; els quals, al seu torn i malgrat les crisis catalitzades per les contradiccions de la globalització neoliberal, continuen sent entitats poderoses del sistema polític i de la imaginació política per

reorganitzar les seves lleialtats territorials. Un dramatisme que s’expressa en la forma actual de la tríada sobirania-disciplina-gestió governamental (Foucault, 2006; Gupta i Ferguson, 2002) i la polarització cada vegada més desigual entre, d’una banda, ciutadanes insurgents que lluiten per la distribució de drets polítics i socials (Holston, 2008; Sassen, 2003) i, de l’altra, respostes neoconservadores repressives que defensen “llibertats reformulades com a preocupació per l’ordre” davant d’“altres de perillosos” (Harvey, 2007, p. 89-93). Tanmateix, aquesta alteritat, externa i interna, que durant tot el segle xx va remetre al nucli del nacionalisme —de les nacions sense estat i el qual els estats requereixen per sostenir la seva prèdica de sociabilitat col·lectiva—, sembla que s’està transformant de moltes maneres. Una d’aquestes fa referència a les estratègies discursives, de la imaginació i de les pràctiques polítiques sobiranistes del moviment per a la independència basc.

Gure Esku Dago (d’ara endavant, GED) comparteix amb els moviments assemblearis de masses que van sorgir a l’inici del segle XXI (la primavera àrab, grups d’Occupy, els Indignados espanyols i els esclats socials a diversos països llatinoamericans) les avaluacions d’una crisi de representativitat i responsabilitat política dins de les

Paraules clau: antropologia política, processos estatals, moviments socials, independentisme, País Basc

Palabras clave: antropología política, procesos estatales, movimientos sociales, independentismo, País Vasco

Keywords: political anthropology, state processes, social movements, independentism, Basque Country

2

Per al comunicat, vegeu <https://gureesku.eus/es/konponbide-politikoaren-alde-bat-eginda/>, última consulta 11.12.2020.

Manifestació a la ciutat de Donostia amb el lema *Erreferenduma Ez Da Delitua* (el referèndum no és delictiu) #ErreferendumaEzDaDelitua (19.10.2019). GURE ESKU

Actualment és la portada de la pàgina de Facebook del moviment <https://www.facebook.com/gureesku/photos/p.1152833901574359/01574359/1152833901574359/?type=1&theater>

democràcies avançades. També rubriquen l'ideari ecologista, feminista i de rebuig de l'austeritat capitalista neoliberal, promogut pels partits i les organitzacions polítiques sorgides d'aquells moviments (Syriza a Grècia, Podemos a Espanya, Momentum al Regne Unit, etc.). Tanmateix, GED es diferencia d'aquests moviments en almenys tres grans aspectes. El primer, que les seves pretensions de transformació social van lligades a un clar objectiu polític sobiranista que consisteix, en última instància, a afavorir la realització d'un referèndum per vies institucionals democràtiques i pacífiques. El segon, que si bé es tracta d'un moviment ciutadà independent de partits polítics, no manifesta una desconfiança generalitzada cap al poder polític, sinó que més aviat avança qüestionaments amplis a les seves gestions de les crisis i al centralisme autoritari. El tercer, que GED no té una ideologia alineada amb una força partidària específica, sinó que encoratja la pluralitat de "sensibilitats polítiques"; més enllà que a la pràctica la majoria dels seus membres simpatitzen amb les dues forces polítiques abertzales principals, bé la demòcrata cristiana representada pel partit governant, el Partit Nacionalista Basc (PNB-AEJ), bé la segona majoria parlamentària, representada per la coalició d'esquerres Euskal Herria Bildu (EH-Bildu).

La praxi de Gure Esku en el context basc també és particularment significativa, ja que es proposa renovar el projecte independentista després de diverses dècades de conflictivitat i d'un laboriós treball de memòria i diàlegs per la pau —impulsat majoritàriament per organitzacions de la societat civil— que ha permès avenços, però no ha tancat definitivament les ferides obertes pel conflicte armat i la repressió. En aquest sentit, GED es pot conceptualitzar com un emergent del repertori de la protesta disponible per als nous moviments socials (Tilly, 2005) i de les formes específiques que ha adquirit la protesta al País Basc (Letamendia, 2015) i la democratització de demandes populars parcialment integrades en el sistema polític i institucional local (Arbelaitz, 2015; Geller et

al., 2015; Zubiaga, 2012). Entre els factors que n'han facilitat l'emergència destaquen el final del conflicte armat, fa una dècada, i d'ETA (acrònim d'*Euskadi Ta Askatasuna*), el 2018, així com el benestar o l'èxit relatiu del concert econòmic de la Comunitat Autònoma Basca (que contrasta amb els arranjaments fiscals de les altres regions espanyoles, especialment Catalunya) i la participació de l'esquerra abertzale en la política institucional, a partir del que es denomina "el canvi d'estratègia" materialitzada en la conformació de la coalició Euskal Herria-Bildu, amb la participació fonamental de Sortu, un partit creat el 2011 i el primer autoidentificat amb l'esquerra nacionalista radical que condemna explícitament totes les formes de violència, inclosa ETA.

A més dels canvis esmentats en el context basc, la praxi de GED ha estat fortament apuntalada per les seves maneres de buscar inspiració en el que els seus membres anomenen "models d'oportunitats democràtiques pacífiques", com són l'experiència referendària escocesa (2014), la moció parlamentària al Quebec (1995) i el procés català (2012-2020). Aquestes referències es distingeixen de les que van inspirar els partits polítics, els sindicats i les organitzacions cíviques abertzales (Irlanda del Nord i els moviments d'alliberament llatinoamericans). A més, la solidaritat subnacional amb el moviment sobiranista català ha tingut efectes concrets en la praxi i la imaginació política expressades en les seves estratègies de mobilització social: des de la realització de consultes populars locals no vinculants sobre la independència fins als estils de protesta i sensibilització multitudinàries, passant per una organització territorial d'assemblees locals i voluntariat. Les accions de GED estan impregnades d'una estètica acolorida, alegre i festiva, desbordants d'imatges de gent formant cadenes humanes que desafien fronteres i construeixen coordenades nacionals pròpies; amb persones de totes les edats ballant, cantant i somrient, i mostrant la mà oberta amb el palmell de cara, en lloc d'un puny alçat.

Kalejira per difondre la realització de la consulta popular de Donostia i celebrar l'arribada de les urnes a la ciutat (28.10.2018).

GURE ESKU

L'objectiu d'aquest treball és contribuir des de l'antropologia basada en l'etnografia al coneixement dels processos contemporanis de reivindicació independentista, posant el focus en la relació entre imaginació i política. Per a això examino com experimenten aquesta relació els membres del moviment sobiranista basc Gure Esku Dago, que des del 2013 estan treballant per instal·lar el "dret a decidir" com a forma renovada del dret d'autodeterminació. Les dades en què em baso sorgeixen d'una investigació que vaig començar l'any 2016 i que vaig anar desenvolupant en diferents instàncies de treball de camp, primerament, en la diàspora basca a Buenos Aires, Argentina, i a partir del 2017 al País Basc, especialment a la província de Guipúscoa. GED funciona en l'àmbit d'Euskal Herria, si bé té una empremta territorial més consolidada a Euskadi.³ En aquest sentit, per agafar etnogràficament la multilocalitat de la seva praxi, vaig combinar l'observació participant en esdeveniments públics i reunions, amb la participació en instàncies quotidianes de treball de grups locals del moviment, la realització d'entrevistes obertes i semiestructurades, i l'anàlisi de documents amb un enfocament etnogràfic.

Antropologia, imaginació i política

Durant l'última dècada, i probablement com una agenda alternativa a l'hegemonia

foucaultiana per pensar en el problema del poder, el tema de la imaginació va adquirir rellevància en l'antropologia seguint una línia inspirada en l'obra de Castoriadis (2007). Tanmateix, com ha advertit Stankiewicz (2016), la "imaginació" ha tendit a ser confosa amb els "imaginaris" i la superposició de trajectòries teòriques ha produït laxos mecanismes analítics de l'imaginari-imaginat. Per exemple, s'integren indistintament les aproximacions de Durkheim, Wright Mills i Anderson en diferents formacions socials (Spivak, 2010), o la imaginació com a horitzó de possibilitat kantiana (Gupta, 2015; Appadurai, 2013) amb l'hermenèutica analítica (Geertz, 1987; Crapanzano, 2004). En resum: l'excés semàntic esdevé ambigüitat conceptual.

Els enfocaments crítics, al seu torn, han elaborat propostes parcials. Per exemple, Sousa Santos (2017) planteja que l'esgotament de la teoria crítica eurocèntrica en l'àmbit de la imaginació política sorgeix de l'egocentrisme emancipador que és incapaç de poder imaginar el final del capitalisme o del colonialisme. Des de les epistemologies del sud, el focus ha passat de les dificultats analítiques internes del concepte d'imaginació als seus impactes en la construcció de teoria, però en continua vacant la potencialitat com a eina capaç de desafiar les condicions desiguals de vida de

3

Els meus interlocutors fan servir el terme Euskal Herria en lloc de País Basc o Euskadi. Euskal Herria significa "Poble Basc" i fa referència a la totalitat territorial i humana separada administrativament entre Espanya i França.

poblacions espoliades de les seves capacitats sobiranes d'imaginació (Bonilla, 2017). La nova antropologia política dedicada a l'estudi de les configuracions quotidianes, informals i *de facto* de la sobirania (Hansen i Stepputat, 2006) ha explorat les imaginacions del poder, considerant la miriada d'actors (no necessàriament estatals) que produeixen la imatge d'unitat i centralitat dels estats (Dones i Poole, 2008). Si bé la majoria d'aquests treballs estan críticament informats per l'obra d'Agamben (2005) i l'enfocament del biopoder foucaultí; alguns han aconseguit traçar de manera productiva els vincles entre cossos, política i imaginació (Aretxaga, 2005; Verdery, 1991) i proposen reexaminar l'aspecte productiu de la violència real i imaginària (Sahlins i Graeber, 2017). Finalment, una línia fèrtil sobre la vitalitat actual de l'anàlisi de la imaginació política prové de treballs dedicats a examinar processos d'imaginació-acció i els seus efectes materials, tals com les etnografies dedicades a la "política prefigurativa" de moviments socials urbans, camperols i indígenes, els quals en actuar els seus projectes s'assemblen als mons que busquen crear (Graeber, 2009; Grubačić i Lynd, 2008; Issa, 2007; Razsa, 2015; Shah, 2007).

Aquests últims enfocaments són rellevants per pensar la praxi quotidiana de Gure Esku Dago i el seu projecte sobiranista que prefigura el dret a decidir. No obstant això, com que estan centrats en moviments, institucions i espais alternatius al binomi que formen Estat i capitalisme, proveeixen eines limitades per examinar el tipus d'accions amb les quals no només qüestionen, sinó que busquen incidir en el que Aretxaga (2003) va denominar el "guió insostenible" entre estat i nació. Aquest no és un tema menor, considerant que en les últimes dècades assistim cada vegada més a moviments que aparentment recorren al mateix repertori conceptual, però els projectes polítics dels quals comporten imaginacions. Em refereixo al fet que en nom de la sobirania nacional es registra un augment de les retòriques d'exclusió

(Stolcke, 1999) que reclamen el reforç de les fronteres i l'aniquilació d'"altres" interns i externs (Eriksen, 2010), i de col·lectius que proposen "règims de ciutadania des de baix" (Lazar, 2013; Dagnino, 2003) i moviments basats en la identitat les demandes de les quals han deixat de ser estrictament nacionalistes (Llobera, 2013). A Catalunya i el País Basc és notable com sectors independentistes progressistes han desplaçat els elements identitaris a favor de la mobilització democràtica popular (Clua 2010 i 2014; Esteban, 2015; Zubiaga, 2014).

Tot això sense oblidar que la violència o desigualtat estructural, arquetípicament exercida per l'Estat i les seves burocràcies administratives, judicials i policials, crea estructures molt desiguals d'imaginació. En aquest sentit, és il·luminadora la distinció que traça Graeber (2012: 52-53) entre dues maneres de concebre les forces socials: com a destrucció/opressió o com a producció/creativitat, que es correspondrien amb el pensament de dreta i d'esquerra, i amb una ontologia política de la violència (el poder de destruir és l'equivalent social de l'energia que mou el cosmos) i una de la imaginació (el poder és la creativitat social). El problema de les estructures desiguals de la imaginació es verifica entre nacionalismes amb estats i sense estats, però igualment impacta en les condicions per produir una sociopolítica alternativa, ja que sempre sembla que remet a un interjoc contradictori i "globalitari" (Trouillot, 2001) de l'estatalitat que veu amenaçada la seva sobirania territorial (Hardt i Negri, 2000; Padgen, 2002). Per tant, tots els governs estan sota els efectes de les imaginacions de la globalització (García Canclini, 1999) i les seves tendències a la metropolització (Castells, 2001), però el restabliment de l'equilibri del poder de classe que afecta les llibertats de moviments de persones, idees i capitals en l'àmbit transnacional (Ong, 1999) ha portat a l'enduriment de dispositius de control, seguretat i pau híbrids (Ssorin Chaikov, 2018) que reforcen la sobirania estatal.

L'etnografia, va escriure Geertz, pot donar als grans conceptes de les ciències socials “aquesta classe d'actualitat assenyada que fa possible concebre'ls no només de manera realista i concreta, sinó, el que és més important, pensar-hi creativament i imaginativament” (1987: 34-35). En aquest treball considero l'etnografia un enfocament teoricometodològic que posa en diàleg les teories de l'investigador i les dels nadius per treballar la relació entre imaginació i política com a enfocament del sobiranisme basc contemporani. M'interessa descentrar el nacionalisme com el marc interpretatiu preestablert en l'estudi dels moviments independentistes, i problematitzar, en canvi, les representacions socials dels actors —considerades en la seva dimensió total d'idees i praxi (Durkheim i Mauss 1996)— en la producció social dels valors que construeixen “totalitats socials rellevants” per a ells mateixos (Graeber, 2018). Les preguntes etnogràfiques que motiven aquestes pàgines són les següents: què passa quan la violència extrema i crònica es desplaça cap a l'estat de benestar i/o cap a una altra regió com Catalunya? de quina manera les persones produeixen estratègies simbòliques sobre la independència que no es confonguin amb les del passat violent? El treball adopta l'enfocament de l'antropologia política d'examinar el poder a través d'un paradigma “formatiu” (Corrigan i Sayer,

1985; Krohn-Hansen i Nustad, 2005) juntament amb un enfocament processual de l'hegemonia (de paràmetres d'ordre legal i paralegal, formals i intersticials) que modela les relacions entre grups dominants i subalterns en un “llenguatge de la controvèrsia” (Roseberry, 1994), és a dir, en un marc cultural i material comú, però no per això compartit, per viure en la sobirania, la política, el poder i la societat i parlar-ne i actuar.

L'antropologia ha permès pensar els esdeveniments de protesta i reivindicació a través de la dimensió simbòlica viscuda i la transcendència del poder en la vida de les persones i les col·lectivitats tractant-les com a “llenguatges de signes” (Leach, 1978) i “accions ritualitzades” (Tambiah, 1985). Però per als moviments socials com GED, el simbolisme no es tracta merament de repertoris sobre el poder. En un context de desigualtat estructural per imaginar (i produir) el valor de qualsevol acció sobirana es requereix un treball ancorat en un “discurs que actua políticament” i una “política performativa” que només en aquest sentit es pot pensar com un ritual social (Butler, 1997). En aquesta línia, argumento que GED produeix dos efectes simultanis. Un, d'extern, en realitzar “esdeveniments d'imatge” (DeLuca, 1999) en què els manifestants imaginin, produeixen i comuniquen missatges específics sobre

Mosaic a la platja de la Zurriola construït per 10.000 ciutadans, amb l'objectiu de manifestar que Euskal Herria havia iniciat el camí per poder exercir el seu dret a decidir, mostrar la seva solidaritat amb la consulta que faria Catalunya el 9 de novembre i celebrar el referèndum escocès del 8 del mateix mes (8.11.2014).

GURE ESKU DAGO!

la democràcia i l'autodeterminació per vies pacífiques i democràtiques, i un d'intern, a través de la creació d'espais en què les identitats s'expressen a través de tècniques corporals i emocions, que prenen la seva força de l'experiència d'"utopies prefigurades" (Juris, 2008). Amb aquestes inquietuds analítiques com a guia, d'ara endavant m'ocuparé de GED, considerant-lo, en els termes amb què el defineixen els seus protagonistes, com un moviment ciutadà sobiranista que busca una via democràtica popular i pacífica d'imaginar les condicions per reinstal·lar el llarg i estigmatitzat problema de l'autodeterminació del poble basc. Focalitzaré en les seves estratègies simbòliques i en la manera en què en la seva producció quotidiana de la política sobiranista també trenca amb algunes pràctiques simbòliques que durant dècades van caracteritzar la reivindicació independentista.⁴

Tres vinyetes

Gure Esku Dago va néixer l'any 2013 amb la consigna d'instal·lar el "dret a decidir" com a manera de superar les limitacions jurídiques del dret d'autodeterminació (López H., 2017; Zubiaga, 2002). En aquell moment amb prou feines eren una vintena de persones, amb trajectòries en organitzacions acadèmiques, polítiques i culturals locals, reunides per la convicció i el sentiment que era possible revitalitzar el tema de la independència en l'entramat social basc, tan colpejat per dècades de sospites i enfrontament quotidià entre persones, i de violència crònica i extrema, estatal i paraestatal. Com ja he esmentat, les seves referències són les experiències del Quebec, Escòcia i Catalunya, que més enllà dels seus resultats absoluts, consideren exemples de "democratització pacífica plural" com a condició indispensable per posar en pràctica el "dret a decidir". La incorporació d'aquest concepte, juntament amb el de ciutadania, té, no obstant, una genealogia pròpiament basca, que els membres de GED tracen des del 1978 en un conjunt d'actes polítics i gestos de diàleg⁵, i que coincideixen amb un procés més ampli de pensar-se dins d'una Europa dels pobles i una recuperació del terme sobirania, després de dècades de

rebuig al mateix per la seva identificació amb el franquisme (Aretxaga, 2005).

L'agenda de GED ja era present en la de Nazioen Mundua, el moviment social que el va precedir des del 2007 i que va néixer a la comarca del Goierri guipuscoà, i el missatge del qual sobre l'autodeterminació estava comunicat principalment a través del basc, el folklore i els esports rurals. En aquell moment, a més, reconeixien que l'horitzó de "generar complicitats i filar confiança per destruir els murs entre les persones" es complicava mentre el "conflicte basc" continuava latent: no només ETA estava formalment activa, sinó que també ho estaven les detencions dels seus membres i les persones sospitoses de formar-ne part. Tal com em van relatar alguns dels membres fundadors, tot just a partir del 2011, quan s'aprofundeix el procés de pau, van visualitzar l'horitzó del dret a decidir.⁶ En aquest entramat, aquest nou dret a decidir va aportar una manera de poder anar més enllà del reclam de la independència en subratllar el fonament social bàsic en què es destaca la centralitat de l'acció política (Arendt, 2008). I, ahora, la possibilitat de visualitzar la redefinició de les fronteres de l'aspecte polític i les identitats populars que no s'estructuren primàriament en termes de la divisòria de classes, sinó d'una idea de lluita plural i les relacions i els efectes unificants d'aquesta (Laclau i Mouffe, 1987).

Per complementar aquesta breu caracterització de la història del moviment, ofereixo un conjunt de vinyetes etnogràfiques seleccionades perquè expressen els dilemes i les confusions a què està subjecte GED quan prefigura les relacions entre imaginació i política.

1) L'alteritat de la imaginació política

Vaig conèixer Gure Esku Dago a Buenos Aires, on es concentra una de les diàspores basques més grans del món (Álvarez Gila, 2010), a través d'Angel Oiarbide, que va ser portaveu del moviment juntament amb la jurista Zelai Nikolas. Angel va viatjar diver-

4

Sobre aquest tema, vegeu l'exquisit treball de Begoña Aretxaga (1988) sobre els funerals del nacionalisme radical basc, especialment sobre el simbolisme que tensa la figura heroica del militant home-màrtir (el *gudari* davant el terrorista) amb la de la dona-mare (com a continuïtat i mediació purificadora de la pàtria basca (vegeu també Zulaika, 1988). Aquí em refereixo a les pràctiques simbòliques i estètiques, que deixen de ser serioses, circumspectes, fins i tot amenaçadores, però també altament ritualitzades segons aquests cànons d'heroisme i sacrifici. No obstant això, es pot subratllar que la ruptura és abans que res amb formes violentes d'accions (reivindicatives, de protesta, de carrer, discursives i no verbals).

5

Entre aquestes accions, identifiquen l'*Aberri Eguna* del 1978, que va tenir per lema Autodeterminació en la Constitució; "la Carta de Drets d'Udalbiltza", l'assemblea de municipis i electes municipals d'Euskal Herria creada el 1999; "el Parlament de Gasteiz" del 1990 (una esmena consensuada pels partits nacionalistes que va proclamar el dret a l'autodeterminació i la defensa de l'Estatut d'Autonomia), "els Acords de Lizarra-Garazi" del 1998, signats per 23 partits i col·lectius i inspirats en el Fòrum d'Irlanda; "la proposta [del lehen-dakari] lbarretxe" del 2004 per a la convivència a Euskadi –Nou Estatut Polític–, i "les converses de Loyola" del 2006, la trobada històrica a la basílica guipuscoana entre representants del Partit Socialista d'Euskadi, el PNB i Batasuna (la coalició d'esquerres creada el 2001 i dissolta el 2013). Vegeu (Autor)

6

La declaració de l'alto al foc del 2010-2011 s'emmarca en un procés de pau en què un Grup Internacional de Contacte i diverses organitzacions i personalitats de la societat civil van treballar àrduament per establir els acords i les garanties que portarien al final d'ETA, set anys després de la Conferència d'Aiete i després del desarmament el març del 2017.

Manifestació a Bilbao en solidaritat amb el procés català (16.9.2017).

GURE ESKU DAGO

ses vegades a l'Argentina, entre el 2014 i el 2018, i va visitar diferents euskaltxeas, on ja era conegut a través del documental *Gazta Zati Bat* (2012, dirigit per Jon Maia) que retrata la història de Nazioen Mundua. Les presentacions “per a la diàspora” estaven sempre acompanyades de material audiovisual que ressenyaven les “fites” de GED. La primera va ser el juny del 2014: la realització d’una “cadena humana” entre les ciutats de Durango i Pamplona (Iruña), on més de 150.000 persones van unir 123 quilòmetres agafades de la mà. L’any següent, actes simultanis als principals estadis de futbol bascos en els quals “van cosir” urnes gegants amb teles que portaven missatges sobre la democràcia i que simbolitzaven la tasca de “teixir la voluntat popular”. A partir del 2016 vindrien les consultes populars: més de 200 *herri galdeketak* en diferents ciutats i pobles bascos. Finalment, el juny del 2018, una altra cadena humana, aquesta vegada de 202 quilòmetres que unien les tres capitals d’Euskadi. Va ser una manifestació sense precedents que va començar al bulevard de Donostia i va acabar a Gasteiz, a les portes del Parlament Basc, on van presentar l’*Herriararon Ituna* o Pacte Ciutadà “2019 raons sobre el dret a decidir” a les autoritats.

L’audiència de Buenos Aires, formada per persones familiaritzades amb la història, la política i la cultura basques, no podia, però, classificar la proposta que tot just el 2019

havia començat a explicitar sistemàticament l’objectiu de realitzar un referèndum. GED els interpel·lava d’una manera enigmàtica i, fins i tot, negativa: “És arts plàstiques”, “Una iniciativa molt rentada”, “Massa ambigu”, “Decidir què? I per a què?”, eren els comentaris que circulaven, si bé la diàspora organitzada sempre va expressar el seu suport. Dues qüestions complicaven l’hermenèutica local de GED. D’una banda, la seva estètica. Aquesta generava desconcert entre els qui es reconeixen com a *abertzales*, o independentistes d’esquerres. L’ús d’imatges, de cançons i de coreografies en què es destacaven categories com “famílies” i “veïns”, i fins i tot la gestualitat de les mans obertes ensenyant els palmells com a interpretació gestual de la invitació a dialogar, en lloc del puny militant remissiu d’ETA, eren llegits com a iniciatives despolititzants, afins a l’estil de la nova dreta argentina, als pastors evangelistes o al *couching* ontològic. El portaveu semblava transmetre aquest simbolisme amb histriionisme i emotivitat, repetint termes com *alegria, optimisme, somnis* i *felicitat*.⁷

Més enllà del fet que les valoracions locals de l’estètica de GED també estaven travessades per les imaginacions locals de les formes de comunicació i les tècniques corporals dels nous moviments socials, hi havia un curtcircuit d’alteritat imaginativa davant de la creació de nous repertoris polítics. No es tractava només de com associar un mosaic humà en

7

Contrastant amb modalitats partidàries i sindicals *abertzales*, però de manera més evident, tot i que sense ser explicitada, amb les comunicacions d’ETA (en espais dissenyats com a no llocs, amb una mecànica repetitiva i disciplinada, d’anonimat encaputxat i veus distorsionades). Vegeu la nota iv.

una de les platges més cares d'Europa amb un reclam, sinó que les novetats de GED, encarnades en llenguatges i estètiques verbals i no verbals de la mobilització política, es concentren en el “dret a decidir”.

L'enginyeria social del Dret a Dir és un producte de la imaginació sociopolítica i jurídica que ha intentat construir reivindicacions independentistes d'acord amb els marcs democràtics existents. La “reivindicació” del “dret a decidir” ha estat present a l'agenda comuna amb els independentistes catalans, que des del 2006 el van introduir en les manifestacions massives promogudes per la Plataforma pel Dret de Decidir, i va ser ratificat per partits independentistes i entitats com Òmnium Cultural i l'Assemblea Nacional Catalana. GED reconeix aquesta influència, però els seus membres també subratllen les experiències pròpies de la seva formulació i posada en pràctica, com el “Pla Ibarretxe” presentat el 2002 pel *lehendakari* (president del País Basc) al Parlament autonòmic, que proposava un esquema de sobirania constituent que esmentava el dret a decidir (aprovat a finals del 2004 i rebutjat al Congrés dels Diputats espanyol a inicis del 2005).

La falta d'un marc interpretatiu per llegir la proposta de GED no només es produïa en la diàspora, sinó que és molt present en els sectors que rebutgen l'independentisme. En aquest sentit, una de les tasques més àrdues que reconeixen els membres de GED és com tirar endavant la seva pedagogia, és a dir, com transmetre el canvi de paradigma que suposa deixar de concentrar-se en la denúncia de la il·legitimitat de l'encaix estatal espanyol del País Basc i, en canvi, partir del reconeixement que era necessari reimaginar el dret a l'autodeterminació, ja que formalment només es pot aplicar a processos de descolonització (tal com estableixen la Carta de les Nacions Unides del 1945 i la Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials del 1960). En altres paraules, els dubtes davant de la inquietant estètica de GED es desprenien de certs supòsits de la imaginació política que associa el que GED

pretén separar: el dret a l'autodeterminació com a pràctica secessionista i el dret a decidir com a reivindicació sobiranista d'aprofundiment democràtic. Igual com en el manifest al qual feia referència a l'inici d'aquest treball, GED no proposa el dret a decidir com un fet jurídic ni d'enunciació, sinó que va unit a pràctiques concretes i a una sensibilitat específica dins d'un imaginari complex del que és estètic i simbòlic, com a llegibilitat del que és estètic com a polític (Rancièrre, 2000). En les vinyetes següents m'ocupo d'aquesta praxi, atenent a dos escenaris: el d'un canvi en el registre emocional de l'independentisme i el de l'organització de consultes populars.

II) Les dificultats de la imaginació política: aprendre a somriure

GED té una praxi descentralitzada basada en organitzacions locals autònomes que se sostenen gràcies al treball voluntari i a recursos autogestionats.⁸ La major part del seu finançament prové de fons propis, de petites contribucions dels socis, d'accions per recaptar diners pròpies (venda de marxandatge, activitats culturals, àpats populars, concerts, etc.) i d'iniciatives conjuntes com la loteria Tripontzia amb Kontseilua (el Consell dels Organismes Socials de l'Euskara). L'organització s'articula logísticament a través de la *Idazkaritza* (Secretaria General), que té la seu a Arrasate/Mondragón, i els membres de la qual han motoritzat la confecció dels documents principals del moviment: el Protokolo per a les consultes i l'Eskura, la referència conceptual redactada i aprovada mitjançant un procés participatiu a finals del 2015. Aquests documents disponibles a la seva pàgina web permeten homologar el treball dels grups locals i serveixen per a la difusió general de la filosofia de GED. En els documents apareixen els eixos rectors del moviment: “Som un poble; tenim dret a decidir i és el moment de la ciutadania”, que formen part del lema al qual els grups locals apelen per incentivar la participació ciutadana, especialment en les consultes populars.

Vaig treballar etnogràficament amb el grup de Donostia durant els anys 2017 i 2018.

8

En l'aposta per estructures descentralitzades d'organització, GED reconeix la inspiració del moviment de recuperació lingüística del basc des del 1990 (Urla 2012; Autor).

Lloc de *talos* de Gure Esku als afores del megaconcert en solidaritat per l'espoli patit pels mitjans bascos GARA i NAIZ (9.6.2019). GUREESKU

Els membres estables varien entre 10 i 15 persones, tot i que convoquen centenars i fins a milers de voluntaris per a activitats puntuals; provenen d'una extracció social treballadora (actius i pensionistes) i tenen una representació de gènere força equilibrada; la majoria són persones reconegudes als seus barris per trajectòries de militància en sindicats, associacions culturals i polítiques. El grup es va formar el 2014, però tot just tres anys més tard van decidir fer la consulta, animats per la Idazkaritza.⁹ Allà van haver de presentar públicament l'associació, a la qual van denominar "Donostia Galdeketa", amb petits actes de barri i una roda de premsa per als mitjans de comunicació, que es va fixar el dijous 23 de novembre a les 11 del matí en una de les sales de l'Ajuntament. La presentació va suposar diverses setmanes de deliberació (alguns preferien un altre saló de l'Ajuntament o fora d'aquest) i un treball artesanal de posar-se en contacte amb els periodistes i "referents" sindicals, polítics, de la cultura i de l'esport de la ciutat que donessin suport a la consulta per escrit i/o en persona. La logística d'aquesta també va significar un treball difícil, des de la confecció del comunicat i la seva traducció al castellà fins a definir qui el llegiria i com s'asseurien, preparar l'escena de l'esdeveniment (els cartells i com disposar la taula) i confirmar

les persones idònies capaces de fer un bon registre audiovisual perquè circulés per les xarxes socials.

El mateix dia i a la mateixa hora de la presentació, també tenia lloc una activitat a la universitat (l'UPV/EHU) promoguda per DEMAGUN, una iniciativa sense finalitats de lucre per a la formació d'"activistes per la pau", subvencionada pel Govern basc. Les activitats estaven relacionades, ja que van ensenyar un vídeo sobre el procés català i van convidar dos expositors, una jove regidora d'EH-Bildu, i el president del grup de GED-Donostia. Després de l'exposició de la regidora, sobre iniciatives participatives a l'Ajuntament, el segon va oferir una ressenya breu i amena sobre els orígens de GED i el dret a decidir, i va regalar uns calendaris a la vintena d'estudiants de diferents parts d'Espanya presents, no sense abans comentar-los que amb ells reuneixen diners per a l'associació local, la qual s'autofinança.

Quan va acabar l'esdeveniment, vam anar al bar de la universitat; plovia a bots i barrals. Allà em vaig assabentar de les repercussions en els mitjans locals a través d'alguns amics: la presentació de Donostia Galdeketa havia anat molt bé; estaven contents. En van circular diverses fotos pel grup de WhatsApp

9

La consulta va tenir lloc el 18 de novembre del 2018 i va convertir Donostia en la primera i única capital de fer-la, ja que els de Bilbo van desistir i els de Gasteiz ni ho van intentar. Els modestos resultats (13% del padró) es van valorar positivament.

i en van triar un parell per difondre-les a les xarxes socials. Al bar, mentre conversàvem sobre les notícies de Catalunya, un dels organitzadors va agafar el mòbil i ho va ensenyar al representant de GED: “Tinc una crítica: diuen que GED és plural, però que acaba sent una oferta de l'Esquerra Abertzale per a l'Esquerra Abertzale”. El segon li va oferir contraexemples, com la ciutat d'Hernani “on la meitat de l'Esquerra Abertzale no va participar en la consulta”. Però això no va semblar que el dissuadís. “Has vist la foto d'avui? Tu creus que convida? En principi, hi falten joves. I després, sembla que són en un funeral, com dient, pobres, no ens deixen decidir”. Després d'una furtiva mirada al cercle de conversa que escoltàvem, el president de GED-Donostia va respondre somrient: “És que decidirem! El text que es va produir té un missatge positiu”. L'amfitrió de l'esdeveniment va tancar el tema: “Bé, però això no ho reflecteix; el missatge de GED és d'alegria”. I després de la digressió, vam continuar conversant sobre l'aplicació de l'article 155 de la CN espanyola al Referèndum del 17 d'octubre del 2017.

Efectivament, la fotografia contrastava amb l'estil que promou GED. Si bé es podia justificar per l'ansietat entre bastidors, hi havia quelcom inescrutable en la crítica. De fet, en la següent reunió setmanal del grup, van parlar de manera breu, però franca, sobre això. Estaven contents per la presentació, però la foto no ho reflectia. A partir d'aquell moment van evitar que es repetissin escenes com aquella. Com veurem en l'última vinyeta, la praxi d'una sobirania lligada al somriure, l'alegria i l'ambient festiu de la democràcia participativa no és només d'imatges, sinó que també requereix una pedagogia quotidiana i ancorada en formes de treball i organització concretes.

iii) Les confusions d'una imaginació alternativa a l'estatal

La pedagogia del dret a decidir està travessada permanentment per controvèrsies i confusions, externes i internes a la dinàmica del moviment, que remetent a la relació imagina-

ció-política. Els membres de GED l'experimenten com un aprenentatge d'acord amb les seves expectatives d'incorporar el dret a decidir en la vida quotidiana. En aquest sentit, han fet experiències pilot de consultes a escoles i barris per decidir sobre temes puntuals, si bé reconeixen que la dimensió més forta d'aquesta quotidianitat fa referència a la capacitat de reunir diferents persones en un procés comú i mancomunat de llarg termini, com és el de “preparar una consulta”. Vaig conversar llargament sobre aquest tema amb persones de diferents grups locals, i especialment durant les consultes en què vaig actuar com a part del grup de *begirales* (veedors).

Un dels dilemes més usuals entorn de les consultes remet a com posicionar-se davant de les crítiques dels mitjans de comunicació no abertzales que solen noticiar les consultes populars mitjançant estadístiques que “donen compte” (objectiven) de la poca participació ciutadana i la baixa incidència de les “aspiracions independentistes”.¹⁰ Els membres de GED, i especialment els intel·lectuals orgànics del moviment, saben que les xifres són una arma de doble tall. No exagero en plantejar que practiquen aquesta ambigüitat amb amorosa humilitat. Per exemple, a Andoain, l'associació local esperava arribar als 1.800 vots, calculant un lleu augment en relació amb les 1.529 signatures prèviament aconseguides per avalar la legitimitat de la consulta. Grata va ser la sorpresa quan el 5 de novembre del 2017 més de 2.000 persones van respondre la pregunta: *Nahi al duzu euskal estatu burujabe bateko herritar izan?* (Vols ser ciutadà/ana d'un estat basc sobirà?). El registre conforme van votar 2.034 ciutadans dels 12.306 del padró i la participació del 16,5 % es van exhibir amb orgull.¹¹

Les autoavaluacions de GED estan filtrades per l'holisme, la classificació i la normalització, els tres processos semiòtics bàsics del discurs i la imaginació estadística (Urla, 2012: 137). Però la importància d'alguns números relativitza o qüestiona el “valor” d'altres, per exemple, els vots de les consultes davant els institucionals: “si es comparen amb les eleccions

10

Normalment entre el 20% i el 35 %, i una tendència a la baixa des del 2016, quan havia arribat al 60%. Vegeu, per exemple, <https://www.elindependiente.com/politica/2017/11/05/consultas-ciudadanas-euskadi/> (última consulta 11.12.2020).

11

Les respostes van ser: BAI (Sí): 1871, EZ (NO): 127, ZURIAK (en blanc): 33 i nuls: 3.

La plaça de la Constitució el dia de la consulta popular a Donostia (18.11.2018).

JULIETA GAZTAÑAGA

ons, no té res a veure”; “els mitjans no agafen el total dels votants, sinó d’habitants”, “hi ha gent de fora vivint que vol i no pot votar”, etc. Encara que pogués fer l’efecte que els contraarguments s’apropen als preceptes d’*accountability* de les “cultures d’auditoria” (Shore i Wright 2015), donen compte que els objectius i abastos de les consultes com a esdeveniments democràtics són dissímils als actes electorals.

Organitzar una consulta comporta reptes d’àmbit personal i col·lectiu (desgast emocional i físic, problemes logístics, sabers especialitzats requerits, capacitats de gestió burocràtica i de resoldre imponderables, etc.). Els grups locals també han de conèixer les especificitats de les consultes populars de GED i respectar-les. Recordo que la gent d’“Andoain Esan” va estar a punt del col·lapse per canviar els llocs de votació davant d’un imminent pronòstic de pluges, ja que anaven a posar *haimes* a les dues places principals del poble. “No podem fer-ho a cap lloc públic ni a les arcades de l’Ajuntament”, em va explicar un home mentre repassava les preses de llum que els deixarien. En aquest context, que les “sales electorals” hagin de ser “privades”

i no “públiques” té a veure amb un esforç per garantir neutralitat i transparència via accions “independents”, i no respon a les maneres usuals de pensar la dicotomia jurídica entre el que és públic i el que és privat deduïda d’una separació estatal normativa entre Estat i societat civil (Poole, 2012).

Les imaginacions de la legalitat i la legitimitat també impregnen les confusions sobre aquestes consultes no referendàries. Per exemple, durant una assemblea anual extraordinària a la ciutat alabesa d’Agurain, un home va comentar davant dels 150 presents que al seu poble no s’havia pogut fer la consulta perquè l’Ajuntament no l’havia aprovada. Després d’un silenci incòmode, una de les portaveus li va explicar amablement: “no demanem permís a l’Ajuntament; som un moviment ciutadà”. Les consultes no se serveixen d’entitats públiques (article 71 de la Llei 7/1985, sobre l’autorització del govern nacional i que la matèria se circumscrigui a assumptes d’àmbit municipal), però han d’observar aspectes legals bàsics perquè no se les qüestionin com a fets punibles (la Llei orgànica de protecció de dades espanyola i la normativa europea del Reglament general de protecció de dades). Així

mateix, han de seguir les pautes establertes per GED. Tot això suposa força problemes per als grups locals. Per exemple, en un grup local, en el moment de reunir les signatures prèvies per legitimar la futura consulta, van cometre un error en la difusió sobre l'edat permesa. Havien posat 18 anys com a edat mínima en lloc de 16 anys. Quan un membre de la Idazkaritza els va fer notar que havien fet “una interpretació diferent del Protocol”, li van respondre que s'havien guiat per la llei de l'Ajuntament i la seva experiència en la consulta sobre les escombraries en què havien tingut problemes per signatures de menors d'edat. Aquest tipus de confusió relacionada amb la “llegibilitat estatal” (Scott, 1998; Trouillot, 2001) és molt freqüent. Als qui donen suport a la consulta se'ls sol·licita el DNI i el codi postal a fi de provar-ne la identitat i la localitat, però moltes persones no recorden el seu codi postal i ometen posar la lletra que acompanya el número del DNI. Una dona del grup de Donostia es va passar dies buscant aquestes dades per salvar les omissions. Això es complica més a l'hora de la consulta pròpiament dita, ja que per votar la gent ha d'estar empadronada a la ciutat, però després és freqüent que algunes persones es presentin amb una factura de servei i es generin friccions en desestimar els seus vots, ja que la factura no constitueix una prova legal d'empadronament.

Així com els estats creen tipus específics de ciutadans a través de la materialitat de les seves institucions i el disciplinament dels cossos, la pedagogia del dret a decidir suposa trencar amb algunes de les estructures de l'Estat com a “idea” i “sistema” (Abrams, 1988) que colonitzen la imaginació política. L'aprenentatge d'aquest i la seva socialització sensible, tal com practica GED, s'apropa força a una “tecnologia del jo” (Foucault, 1994) en la qual les persones es creen a si mateixes com a tipus particulars d'activistes, es posicionen en una història comuna d'acció, recorren a certes referències com a font d'inspiració i produeixen narratives compartides, en què el jo es subjectiva en un col·lectiu.

Conclusions

Que els membres de GED haguessin d'aprendre a utilitzar i comunicar una sensibilitat festiva i alegre, o a batallar amb les especificitats legals i tècniques de les consultes, són exemples parcials dels reptes que la construcció diària del dret a decidir suposa per a la imaginació política del moviment. No és casual, en aquest sentit, que una de les qüestions més complexes i costoses continuï sent el problema de la violència al qual està associat en el sentit comú l'independentisme, en general, i el basc, en particular. El mateix 17 d'octubre del 2019, al qual m'he referit a l'inici d'aquestes línies, el periodista basc Jonathan Martinez tuitejava amb ironia “Per culpa de les fogueres, la premsa està vinculant l'independentisme amb la violència. No com abans, que el vinculava amb la pau al món”.¹²

El procés català va renovar dolorosament aquest tipus de preguntes, especialment la de si les persones són capaces d'activar espais per a la imaginació política i agenciar noves imaginacions sobiranistes, transversals i capaces de trencar amb les lògiques punitives estatals i paraestatals. Per als membres de GED, la resposta és afirmativa, que val la pena intentar-ho tot i saber que la independència no és una entelèquia, sinó una arena de lluita per les definicions dels seus abastos i també de les seves limitacions. És un projecte sobiranista, perquè implica la construcció activa del *dèmos* de la decisió i amb horitzons temporals oberts. Recentment, en el context basc, les discussions sobre la reforma de l'Estatut basc entre els partits polítics han inclòs el tema de com s'ha d'instrumentar la capacitat popular per decidir quina classe de relació mantenen amb l'Estat. En aquest sentit, GED considera com un assoliment parcialment propi el fet d'haver incorporat el dret a decidir a l'agenda pública, però reconeixen que el camí és llarg, perquè es tracta abans que res de canviar la cultura política.

En aquest treball he intentat fer un exercici doble per la via de l'etnografia de GED. D'una banda, treballar sobre el sobiranisme descentrant l'enfocament usualment estatal

12

<https://twitter.com/jonathanmartinz/status/1184748994465030145?s=20>

Lloc de votació en la consulta a la ciutat d'Andoain, amb una urna catalana (5.11.2017).

JULIETA GAZTAÑAGA

(en un sentit ideològic i normatiu) del nacionalisme aplicat als independentismes. En prendre la relació entre imaginació i política com un enfocament per transformar la pregunta sobre les “identitats nacionals” a favor d’una que indagui en com les persones produeixen “valors en acció” que donen sentit a certes “totalitats socials significatives” (Graeber, 2018), no vull insinuar que GDE no sostingui i produeixi sentiments nacionals i nacionalistes. Però assumir-los de pla com a variable dominant seria esborrar les transformacions de l’independentisme basc. Si les persones es consideren sobiranistes, els hem d’anomenar nacionalistes? Aquesta qüestió no es redueix a un problema èmic/ètic, sinó que remet a la “doxa estatal” (Bourdieu, 1997) que permet imaginar certs estats com a viables i d’altres, no. Si acordem que una posició de subordinació ètnica cancel·la la possibilitat de “contrainventar l’ètnicitat” (Fanon, 2009), per què hauríem de contraposar una “estructura de sentiment” (Williams, 1977) davant la “raó” que pretén encarnar l’Estat?

L’antropologia ha estudiat les comprensions de la democràcia i la ciutadania, i l’involucrament de la gent amb les seves expressions formals i informals (Lazar, 2013; Paley, 2008), després de l’optimisme d’una reno-

vació analítica provinent de treballs amb grups subalterns transnacionals, diàspores i poblacions de frontera (Alonso, 1994, p. 399). Però des d’aleshores, poc hi ha tingut per dir la disciplina sobre aquells grups la imaginació política dels quals incumbeix directament al vincle entre nació i Estat. A això se suma el problema detectat per Clua (2019) respecte del silenci mantingut per l’antropologia sobre el conflicte polític generat per les demandes independentistes catalanes en l’última dècada; en contrast amb la multiplicitat de treballs d’historiadors, periodistes, juristes o politòlegs, i l’interès de la disciplina per la identitat i els processos polítics de reivindicació nacional entre el 1980 i el 2000. Amb l’estudi del sobiranisme basc contemporani es produeix una situació similar, amb l’agreujant que la dimensió fantasmagòrica i crònica del problema de la violència afecta les estratègies analítiques i metodològiques del seu estudi (Aretxaga 2005: 133; 2003; Zulaika, 1985), és a dir, malgrat que la violència es remunta a diversos segles enrere (Douglass, 1985: 139; Núñez, 1995; Pérez-Agote, 1987), el to i l’espectacularitat d’aquella entre l’inici de la Guerra Civil espanyola fins a la dissolució d’ETA continua normalitzant les maneres i els espais en què la política basca s’imagina i es practica. Així, per exemple,

FOCUS

emocions polítiques positives, com l'alegria democràtica o la sobirania quotidiana festiva, es transformen en esdeveniments d'imatge pròpiament dits, comunicats i valoritzats com a proves sobre altres coses, per exemple, recursos retòrics per ocultar realitats més profundes i duradores que confirmen la violència transcendental com a veritat última dels reclams de sobirania.

Bifo Berardi (2007), en un moment 'castoriàdic', assenyala que no hi ha imaginaris bons ni dolents, perquè l'imaginari és un magma; tant com la política i l'anàlisi que fan i desfan aquest magma. Per comprendre

al sobiranisme basc actual, potser és més convenient deixar de pensar en imaginaris mobilitzadors o no, i, en canvi, preguntar quines formes simbòliques tenen la capacitat d'orientar-los cap a projectes emancipadors i democràtics. La imaginació és constitutiva del procés de produir les nostres realitats materials i simbòliques, i sempre funciona produint "imatges de totalitat", ja que hem de ser capaç d'imaginar-nos a nosaltres i els altres com subjectes per poder imaginar una "societat" (Graeber, 2012, p. 56-57). El problema és, clar, quina forma de societat som capaços d'imaginar, amb qui i amb quines expectatives de socialitzar-la. ■

BIBLIOGRAFIA

Abrams, P. (1988 [1977]). Notes on the Difficulty of Studying the State. *Journal of Historical Sociology*, 1(1), 58-89. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.1988.tb00004>.

Agamben, G. (2005). *Estado de excepción. Homo sacer II, I*. Buenos Aires: Adriana Hidalgo.

Alonso, A. M. (1994). The politics of space, time and substance: state formation, nationalism and ethnicity. *Annual Review of Anthropology*, 23, 379-405.

Álvarez, O. (2010). ¿Vascos o euskaldunak? *Sancho el Sabio*, 32, 71-84.

Appadurai, A. (2013). *The Future as Cultural Fact: Essays on the Global Condition*. Londres: Verso.

Arbelaitz, L. (2015). Herri Galdeketa orain, Euskal Herriko Ituna ondoren. *Argia* (1.11.2015). Disponible a <https://www.argia.eus/argia-astekaria/2481/gure-esku-dagoren-gogoeta-prozesua>

Arendt, H. (2008). *La promesa de la política*. Barcelona: Paidós.

Aretxaga, B. (1988). *Los funerales en el nacionalismo radical vasco: ensayo antropológico*. San Sebastián: Baroja.

Aretxaga, B. (2003). Maddening States. *Annual Review of Anthropology*, 32, 393-410.

Aretxaga, B. (2005). *States of terror. Begoña Aretxaga's Essays, Joseba Zulaika (ed.)*. Reno: Center for Basque Studies.

Berardi, F. (2007). La felicidad es subversiva. *Página12, Diálogos* (12.11.2007). Disponible a <https://www.pagina12.com.ar/diario/dialogos/21-94544-2007-11-12.html>

Bonilla, Y. (2017). Unsettling Sovereignty. *Cultural Anthropology* 32(3), 330-339. <https://doi.org/10.14506/ca32.3.02>

Bourdieu, P. (1997). Espiritus de Estado. Génesis y estructura del campo burocrático. *Razones prácticas. Sobre la teoría de la acción* (p. 91-125). Barcelona: Anagrama.

Butler, J. (1997). *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. Nova York y Londres: Routledge.

Castells, M. (2001). *La Galaxia Internet*. Barcelona: Plaza & Janés.

Castoriadis, C. (2007 [1975]). *La institución imaginaria de la sociedad*. Buenos Aires: Tusquets.

Clua, M. (2019). Una proposta d'interpretació del nacionalisme des de l'antropologia. *QUADERNS-E*, 23(2), 28-44 [https://](https://antropologia.cat/quaderns-e/index.php/quaderns-e/article/view/61)

antropologia.cat/quaderns-e/index.php/quaderns-e/article/view/61

Clua, M. (2014). Identidad y política en Cataluña: el auge del independentismo en el nacionalismo catalán actual. *QUADERNS-E*, 19(2), 79-99. <https://www.raco.cat/index.php/QuadernsEICA/article/view/292821>

Clua, M. (2010). Democràcia i participació ciutadana: les consultes sobiranistes a Catalunya. A J. CUCO, J.; SANTAMARINA, B. *Políticas y ciudadanía: miradas antropológicas* (p. 13-32). València: Germania.

Corrigan, P.; Sayer, D. (1985). *The Great Arch: State Formation, Cultural Revolution and the Rise of Capitalism*. Oxford: Blackwell Publishers.

Crapanzano, V. (2004). *Imaginative Horizons: An Essay in Literary-Philosophical Anthropology*. Chicago: University of Chicago Press.

Dagnino, E. (2003). Citizenship in Latin America: An Introduction. *Latin American Perspectives*, 30(2), 211-225.

Das, V.; Poole, D. (2008). El Estado y sus márgenes. *Etnografías comparadas. Cuadernos de Antropología Social*, 27, 29-52.

Deluca, K. M. (1999). *Image Politics*. Nova York: Guilford Press.

Douglass, W. (ed.) (1985). *Basque politics: a case study in ethnic nationalism*. Reno, University of Nevada Press.

Durkheim, E., i Mauss, M. (1996 [1903]). Sobre algunas formas primitivas de clasificación. A T. H. ERIKSEN, (2010). *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. Londres: Pluto Press.

Esteban, M. L. (2015). La reformulación de la política, el activismo y la etnografía. *Ankulegi*, 19, 75-93.

Fanon, F. (2009 [1952]). *Piel negra, máscaras blancas*, Madrid: Akal.

Foucault, M. (2006). *Seguridad, territorio, población*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.

Foucault, M. (1994). *Dits et écrits* (4 vols). París: Gallimard.

García Canclini, N. (1999). *La globalización imaginada*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.

Geertz, C. (1987 [1973]). *La interpretación de las culturas*. Gedisa, México.

Geller, A., Rucki, K.; Isher, J. (2015). *Gure Esku Dago and the right to decide: A Report*. Nova York: Scensei & AC4, Columbia University. Disponible a <http://ac4>.

ei.columbia.edu/files/2015/12/GEDlayout_for_print_edited_compressed.pdf

Graeber, D. (2009). *Direct Action: An Ethnography*. Oakland: AK Press.

Graeber, D. (2012). *Revolutions in Reverse: Essays on Politics, Violence, Art, and Imagination*. Londres / Nova York / Port Watson: Minor Compositions.

Graeber, D. (2018 [2001]). *Hacia una teoría antropológica del valor*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.

Grubačić, A.; Lynd, S. (2008). *Wobblies and Zapatistas: Conversations on Anarchism, Marxism and Radical History*. Oakland: PM Press.

Gupta, A.; Ferguson, J. (1992). Beyond 'Culture': Space, Identity and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology*, 7(1), 6-25.

Gupta, A. (2015). Fronteras borrosas: el discurso de la corrupción, la cultura política y el estado imaginado. ABRAMS, Ph., GUPTA, A., i MITCHELL, T. *Antropología del Estado* (p. 71-143). México: FCE.

Hardt, M.; Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.

Ciavolella, R.; Boni, S. (2015). Aspiring to alterpolitics Anthropology, radical theory, and social movements. *Focaal—Journal of Global and Historical Anthropology*, 72, 3-8.

Hansen, T.; Stepputat, F. (2006). Sovereignty Revisited. *Annual Review of Anthropology*, 35(1), 295-315.

Harvey, D. (2007). *Breve historia del Neoliberalismo*. Madrid: Akal.

Holston, J. (2008). *Insurgent Citizenship. Disjunctions of Democracy and Modernity in Brazil*. Princeton: Princeton University Press.

Issa, D. (2007). Praxis of Empowerment. Mística and Mobilization in Brazil's Landless Rural Workers' Movement. *Latin American Perspectives*, 34(2), 124-138.

Juris, J. (2008). Performing politics: Image, embodiment, and

affective solidarity during anti-corporate globalization protests. *Ethnography*, 9(1), 61-97.

Krohn-Hansen, C.; Nustad, K. G. (ed.). (2005). *State formations: anthropological perspectives*. Londres, Ann Arbor: Pluto Press.

Lazar, S. (2013). *The Anthropology of Citizenship: A Reader*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Laclau, E., i Mouffe, C. (1987). *Hegemonía y estrategia socialista. Hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Siglo XXI.

Leach, E. (1978 [1976]). *Cultura y comunicación. La lógica de la conexión de los símbolos*. Madrid: Siglo XXI.

Letamendia, A. (2015). *La forma social de la protesta en Euskal Herria 1980 y 2013*. Tesis doctoral. Leioa: Departamento de Sociología / Soziologia 2, Facultad de Ciencias Sociales y de la Comunicación, UPV/EHU.

Llobera, J. R. (2003). *De Catalunya a Europa: fonaments de la identitat nacional*. Barcelona: Anagrama-Empúries.

López Hernández, J. (2017). *El derecho a decidir. La vía catalana*. Tafalla: Txalaparta.

Mills, C. W. (2003 [1959]). *La promesa. La imaginación sociológica*. México: FCE.

Ong, A. (1999). *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, NIC: Duke University Press.

Núñez Astrain, L. (1995). *La razón vasca*. Tafalla: Txalaparta.

Padgen, A. (2002). *The Idea of Europe from Antiquity to the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.

Paley, J. (ed.) (2008). *Democracy. Anthropological Approaches*. Santa Fe: School for Advanced Research Press.

Pérez-Agote, A. (1987). *El nacionalismo vasco a la salida del franquismo*. Madrid: CIS.

Poole, D. (2012). Corriendo riesgos: normas, ley y participación en el Estado neoliberal". *Antropológica*, 30, 83-100.

Rancière, J. (2000). *Le Partage du sensible. Esthétique et politique*. Paris: La Fabrique.

Razza, M. (2015). *Bastards of Utopia: Living Radical Politics After Socialism*. Bloomington: Indiana University Press.

Roseberry W. (1994). Hegemony and the language of contention. A M. J. GILBERT i D. NUGENT (ed.), *Everyday Forms of State Formation: Revolution and the Negotiation of Rule in Modern Mexico* (p. 355-361). Durham: Duke University Press.

Sahlins, M.; Graeber, D. (2017). *On Kings*. Chicago: Hau Books.

Sassen, S. (2003). The Repositioning of Citizenship. *Berkeley Journal of Sociology*, 46, 4-25.

Scott, J. C. (1998). *Seeing like a State*. New Haven: Yale University Press.

Shah, A. (2007). Keeping the State Away. Democracy, Politics, and Imagination of the State in India's Jharkhand. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 13(1), 129-145.

Shore, C.; Wright, S. (2015). Audit Culture Revisited: Rankings, Ratings, and the Reassembling of Society. *Current Anthropology*, 56(3) 421-444.

Ssorin-Chaikov, N. (2018). Hybrid Peace: Ethnographies of War. *Annual Review of Anthropology*, 47, 251-262.

Spivak, G. (2010). *Nationalism and the Imagination*. Chicago: University of Chicago Press.

Stankiewicz, D. (2016). Against imagination: on the ambiguities of a composite concept. *American Anthropologist*, 118(4), 796-810.

Sousa, B. (2017). Más allá de la imaginación política y de la teoría crítica eurocéntricas. *Revista Crítica de Ciências Sociais*, 114, 75-116.

Stolcke, V. (1999). New rhetorics of exclusion in Europe. *International Social Science Journal*, 51, 25-35. doi:10.1111/1468-2451.00174

Tambiah, S. J. (1985). *Culture, thought and social action*. Londres: Harvard University Press.

A C. Tilly (2005). *Dinámica de la contienda política*. Barcelona: Hacer.

Trouillot, M-R. (2001). The Anthropology of the State in the Age of Globalization. *Current Anthropology*, 42(1), 125-138.

Urla, J. (2012). *Reclaiming Basque: Language, Nation, and Cultural Activism*. Reno: University of Nevada Press.

Verdery, K. (1991). *National ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*. Berkeley: University of California Press.

Williams, R. (1988). *Marxismo y Literatura*. Barcelona: Península.

Zubiaga, M. (2002). *Hacia una consulta popular soberanista*. Bilbao: Manu Robles- Arangiz institutua.

Zubiaga, M. (2014). Dinàmica i poder de l'Esquerra Abertzale. El cicle de protesta a Euskal Herria: hegemonía i radicalització democràtica. A R. Villegut, D. Gómez, P. Ibarra, i M. Zubiaga, *La rebel·lió basca. Una història de l'Esquerra Abertzale* (p. 276-314). Barcelona: Icaria/Pollen.

Zubiaga, M. (ed.) (2012). *Towards a Basque State: Nation Building and Institutions*. Bilbao: Iparhegoa Fundazioa.

Zulaika, J. (1985). The Tragedy of Carlos. A W. Douglass (ed.), *Basque Politics: A Case Study in Ethnic Nationalism* (p. 309-330). Reno: University of Nevada Press.

Zulaika, J. (1988). *Basque Violence: Metaphor and Sacrament*. Reno: University of Nevada Press.